

М. Братасюк

РОЗІРВАНІСТЬ КУЛЬТУРИ І ЦИВІЛІЗАЦІЇ ЯК ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Анотація. У статті розглядаються деякі аспекти цілісності культури як засобу творення духовно зрілої особистості. В умовах трансформації традиційного суспільства в сучасне особливої актуальності набуває проблема подолання відчуженості людини від традицій культури минулого, оскільки саме традиції є ланкою, що сполучає часи і покоління, основою для творення сьогодення.

У сучасному світі відбувається масове відчуження людей від місцевих норм і традицій на користь чужого досвіду, чужих норм. Соціально-культурне поле - еталони поведінки, мислення, смаки, оцінки все більше вирівнюється, уніфікується за відповідними мірками. В країнах, що розвиваються, швидко відбувається обезцінювання місцевих звичних професійних побутових, соціально-культурних норм внаслідок заміни їх еталонами розвинутих і багатих країн. Подолавши якийсь визначний рубіж, людство втратило надійну опору традицій.

Традиції сім'ї, народу - це не просто звичаї, це ланка, що сполучає часи, це нитки, що зв'язують покоління, це соціокультурне підґрунтя, завдяки якому зводиться сьогодення і готується з'ява завтрашнього. Вони не лише зв'язують предків з нащадками. Вони об'єднують живих. Завдяки їм сьогодення постає як посясторонній трансцензус, майбутнє, як необхідність виконувати обов'язок по дальшому збереженню звичаїв по відношенню до нащадків. Розуміння ролі традицій в житті поколінь приходить уже тоді, коли вони, ці традиції, зазнають руйнації, що обумовлює розгубленість, незахищеність, безпомічність людей у сучасному світі, що так швидко змінюється. Людина, яка не відає про свої корені, не знає, чий вона нащадок, яка не отримала у спадок законів життя, норм поведінки, відповідних орієнтирів, відчуває себе, ніби позбавленою минулого і дезорієнтованою у сьогоденні.

Культура спрямована завжди на вироблення норм та правил, які мають поліпшити життя людей, не втратити досвід минулих поколінь, забезпечити стабільність та неухильність розвитку соціуму. Людям для виживання потрібен певний досвідний багаж, і він виробляється різними поколіннями на протязі багатьох віків і навіть тисячоліть. Норми, певні рішення, що акумульовані в звичаях, обрядах, традиціях, правилах співжиття, мають своєрідний характер у кожній історичній та етнічній спільності. Ці норми разюче відрізняються між собою в різних культурах, але при всіх їх відмінностях вони виконують одну дуже важливу функцію: вони формують уявлення про довершений і бажаний для спільноти ідеал життя, реалізуючи який, спільнота здатна забезпечити собі стабільність існування. Вони спрямовують суспільство до певного зразка і не дозволяють йому вдатися до духовної розпусти, зневіритися в минулому та майбутньому. Орієнтована на ясність і однозначність їх засад та зразків, культура спонукає кожну людину до наслідування і активного протистояння аморфним, неупорядкованим нормам життя, допомагає їй уникнути стану "страху перед історичним простором" /Е.Анчел/. Звичайно, ототожнювати культуру з нормою, зразком не можна, вона такою не є будучи творенням людини, яка є проблематичною, неалгоритмізованою, непередбаченою, культура увібрала в себе усі ці характеристики, проте охоронну функцію щодо особистості виконує в силу вищесказаного успішно.

Людина сумує за традицією, тому що вона стійка, і спокуса схопитися за щось замінює її чи то у формі утопії, чи в якійсь прагматичній оболонці переслідує нашого сучасника час від часу. При переході від традиційного суспільства до сучасного, індивід отримує простір особистої свободи, втрачаючи одночасно колишню

захищеність. Нова культура, культура модерну, не являє собою цілісної системи, якою є культура традиційна, що транслиувала на індивіда весь досвід попередніх поколінь.

Відірвані від своєї індивідуальної природи, люди маси відірвані і від своєї історії. Таких людей відносити до народу немає підстав, бо народ, як правило, шанує своє минуле. Будучи відірваними від власної індивідуальної природи і від народного духу, люди маси залишаються самотніми серед таких же людей маси, що не здатні на духовно-душевне спілкування з іншими. Сучасний рівень розвитку цивілізації- продукт діяльності і творчості саме таких людей.

Американські дослідники проблеми стосунків людей в постіндустріальній цивілізації з тривогою пишуть про те, що сучасні мегаполіси відповідають лише потребі людини усамітнитися, що нерідко перетворюється в ізоляцію, причому втрачається приналежність до будь-яких спільнот. Суспільство стало “анонімним”, людина проводить своє життя серед незнайомих людей і адаптується до такого становища будь-якими способами. Основний шлях адаптації - створення бар’єрів на шляху комунікації і контроль за емоційною поведінкою. Захисна реакція полягає в маскуванні емоцій, і вона стає стійким стереотипом поведінки в сучасному суспільстві, традицією, що передається із покоління в покоління. Емоційне відчуження поширюється не тільки на незнайомих, але і на близьких, рідних, дітей. На Заході ця проблема стоїть настільки гостро, що люди уже стурбовані своєю нездатністю до спілкування навіть з найближчими родичами.[1].

Прогрес цивілізації породив явище, назване психологами метапатологією. Суть його полягає в наступному: кожній людині властиве прагнення до вищих цінностей буття, мета потреб краси, істини, добра, досконалості, самоактуалізації. В реальному житті емпіричні індивіди відчувають постійний дефіцит таких цінностей. Відбувається захворювання душі від постійного проживання серед обману і втрати довір’я до людей. Отже, поряд із звичайними традиційними типами патологій (неврози та психози) існує ще один тип, близький до неврозів, але дуже специфічний. “Люди, яких ми називаємо хворими, - це люди, які не являються тим, хто вони є, це люди, які вибудували собі найможливіші невротичні форми захисту проти того, щоб бути людиною”-, зазначає А.Маслоу.[2] .

Ми сьогодні можемо спостерігати напружену суперечність між культурою, яка утримує в собі щось постійне, спрямовує індивіда до усталеності, десь “консервує” її, ніби затримує зміни, орієнтуючи на певний зразок, ідеал, норму, та цивілізацією - звільненою від духовного наповнення організацією суспільства, неодухотвореним життям, що постійно в змінах, біжить, втікає від людини постіндустріальної епохи. Сучасні люди масово відмовляються від культури, намагаючись встигнути за життям, наздогнати час. В традиційному суспільстві людина невід’ємна від культури. В суспільстві, що постійно модернізується, для людини, що поспішає не відстати від часу, культура стає своєрідною перешкодою на шляху досягнення визначених цілей.

Джерелом творчої енергії це відчуження людини від культури бути не може. Але натомість цей розрив стає постійним джерелом кризи культури в суспільстві, постійним, бо культура не перестає існувати, вона просто стає чимось зовнішнім, не ноументальною, а меноментальною. Звідси відпадання морального від естетичного, розсіяння сприйняття тощо.

Руйнація традиційної культури - це руйнація традиційної моралі. Мораль, ґрунтована на традиції, інтенсивно руйнується, а мораль, ґрунтована на юридичному світогляді, на праві, ще не склалась. Моральної кризи не переживають ті люди, які ще сильні силою традиції, або ж ті, у кого вже склалась розвинена правосвідомість, що допомагає віднайти моральну міру. Одна справа - норма в традиційному суспільстві, інша - в суспільстві, де традиційні структури зруйновані, де існує плюралізм цінностей, звичаїв, і де існує вільний вибір. Мораль - правосвідомість, що

утверджується в нетрадиційному суспільстві, відрізняється від моралі - традиції тим, що вимога справедливості виступає тут на перший план уже не в якості моральної вимоги правди, а в якості морально-юридичної норми-регулятива, що вважає справедливість вищим добродійством. Моральна свідомість значно вища простої орієнтації на політичну цілісність суспільства, значно перспективніша права в своєму русі до моралі - правосвідомості. Бо, якщо юридична норма не опирається на моральну вимогу правди, вона нічого не варта, працювати така норма не буде і буде порушуватися щоразу, якщо для цього будуть підстави. Моральність гарантує неможливість морального порушення, якщо навіть людина наодинці із самою собою. Сучасна цивілізація перенаселена етнічними маргіналами, в свідомість багатьох із яких не закладені засади моральності в силу відчуженості від рідної культури. Чи не тому насильство нині розпинає розвинутий Захід, незважаючи на те, що це - суспільство, угрунтоване на Законі?

В контексті всього вищезазначеного варто зупинитися ще на одному моменті, може найважливішому: етно-національне середовище, і культурне, і природне виховує, витворює людину "закорінену", а не бездомну, яка почуває себе на землі мешканцем у своєму домі, а не борцем на полі бою чи гостем. У цієї "закоріненої" людини є усвідомлення "малої батьківщини", країни, планети як свого власного тіла, як чогось невідчуженого, життєвонеобхідного, невід'ємного, дорогого, близького, рідного. Ця "закоріненість" у рідну землю, дім, природу витворює людину плодоносну, а не руйнача, бо нинішній homo, озброївшись досягненнями цивілізації, позбуваючись остаточно колишньої закоріненості в природу, середовище, де мешкає, всією своєю діяльністю і бездіяльністю демонструє своє виключно вороже ставлення як до нього, так і до всього Всесвіту. Десь стався у розвитку людства корінний збій, суть якого полягає у втраті людством свого покликання у космосі. Невже покликання людства лише руйнація і умертвлення всього, як це інтенсивно чиниться нині, у вік науково-технічного прогресу? Вид homo sapiens схожий нині на українських парламентаріїв, які, усвідомлюючи нинішнє катастрофічне економічне становище суспільства, самі собі назначають казкові пільги, бо уявили себе надцінністю в цій убогій державі. Так і людство, перебуваючи в повній екологічній неадекватності всьому космосу, в односторонньому порядку вирішує, що є цінністю над цінностями, і, створюючи найвишуканіші знаряддя боротьби з універсумом, влаштовує собі комфорт. Нинішній мешканець Землі, ніби мешканець гуртожитку - дивовижного витвору більшовицької цивілізації - в ньому немає нічого свого, все чуже, державне, тимчасове, як і саме життя у цій базі тимчасовості, що триває для багатьох "тимчасово" все його життя.

Згубне начало в homo sapiens - "своєдомінантність" (Г.С.Батіщев) - руйнівне, войовниче, непримиренне до всіх і всього. Активна життєва позиція, творча активність - ось принципи, відштовхуючись від яких, сучасний homo "адаптується" в космосі. Для нього "творча активність" перетворюю як хочу і що хочу. Звідки у homo оця спрага абсолютного перетворення в першу чергу природи, й не лише її? - Чи не від того, що він почуває себе на планеті і в космосі прийшлим, агресивним зайдою, якого не влаштовує чуже середовище, і він негайно починає його перебудовувати на свій лад і за своїми мірками, дуже мало турбуючись про те, що це може не влаштовувати інших, аборигенів, які вже мешкають тут. Homo sapiens оголосив себе самого коренем свого походження, чим протиставив себе всій природі, всьому космосу. Звідси його зайшлисть, бездомність, агресивна войовничість до всього, що його оточує. Він вирішив, що в природі немає нічого, що було б гідним бути причетним до його власного становлення, і вирішив на її уламках влаштувати свій власний "розквіт".

Сьогоднішні люди живуть дуже тривожно порівняно навіть із людьми архаїчними, хоча, здавалося б, все має бути навпаки. Архаїчна людина влаштувала свій світ в цілому

не із власного досвіду і дуже обмежено - із колективного. Швидше всього вона його просто завчала як дещо іманентне. Тим самим людина звільняла себе від сумнівів "цивілізованої" моделі світу, де будь-яке правило повинне бути апробовано досвідом, статистикою, наукою, що замінюють абсолютне добро/зло сьогочасною вигодою/невигодою, істиною/неістиною. Архаїчна людина віддає себе вічному і незмінному світу, в якому все визначено і в якому її благополуччя визначено безумовним виконанням такого ж незмінного кодексу правил. Архаїчна людина не обтяжена думками про продовження життя та про покращення його. І при всьому страхіві перед природою, її стихією, вона почувала себе в світі впевнено і спокійно - її місце в ньому було визнано, а рушієм цього її світу була ідея моральності.[3].

Людина індустріальної та постіндустріальної цивілізації, маючи на меті максимальне покращення і продовження власного життя шляхом підкорення і освоєння природи, науково-технічного прогресу так часто відчуває відчай, розгубленість, безвихідність перед власними помилками та діями, невідповідністю наслідків діяльності поставленим цілям і не почуватиме воно себе мешканцем земного дому доти, доки не відчує себе мешканцем маленького шматочка простору, що називається батьківським домом, невід'ємною частиною рідної домівки, вулиці, рідної природи, краю, країни, народу тощо. Людина надто жалюгідна, маленька і безпомічна, щоб бути здатною сприймати Всесвіт за домівку відразу ж, обминаючи якісь проміжні ланки. Без відчуття "малої родини", сім'ї, роду не може бути чуття "великої родини", людства, космосу. Без любові і відчуття обов'язку до близьких і рідних людей по крові, по духу не може бути відчуття любові та обов'язку до землян, інших живих істот, що населяють природу, космос. "Закоріненість", яка плекається етно-національним культурним простором, є шляхом гармонії окремого емпіричного "я" з подібними собі, такими ж представниками виду *homo sapiens* та всією природою, космосом, Всесвітом. Це шлях до плодоношення, а не нищення, шлях до плодотворення, а не "творчої руйнації". В космосі скрізь існує гармонія, а не хаос, - людині, яка більше схильна до хаосу, треба, якщо вона/ йдеться про *homo sapiens*/ хоче вижити, вписатися в гармонію природи, космогенезу.

Попередньо мовилося про те, що єднатися в єдине людство здатні лише люди цілісні, духовно-душевні, нерозчеплені внутрішньо, невідчужені самі від себе. Скрізь в природі і в космосі "надгармонія досконалості" /Г.С.Батіщев/ пронизує всіляке буття окремішнього і цілого, загального. Чому ж цього не скажеш про людину? Мабуть, ця ж гармонія досконалості повинна пронизувати і її, весь вид *homo sapiens*, якщо він не хоче загинути, зважаючи на свій нинішній тупиковий стан у космосі. Чималу послугу для актуалізації цієї проблеми можуть зробити природі та дух народу, пронизуючи собою все його буття, являючи собою цілісні системи, здатні до саморозвитку; вони є дивовижним засобом витворення духовно багаті, цілісної особистості, здатної до творення єдиного і об'єданого людства. У зв'язку з цим проблема цілісності культури як засобу творення цілісної особистості потрапляє до категорії проблем, які не можна переводити до категорії другорядних.

Summary. Some aspects of the culture in whole as a means of creation of the spiritual maturity of the person are analysed in the article. In the conditions of the transformation society into the modern one, the problem of overcoming the estrangement of a person from the traditional past becomes actual.

Список літератури

1. Эйбл-Эйбесфельдт И. Общественное пространство и его социальная роль.//Культуры.-1983.-с.119-120.
- 2 Maslow A.H. The farther reaches of human nature.-N.Y.1974.- p.44-52.
3. Цивьян М.В. Мифологическое программирование повседневной жизни.- Л.1965.